

**КРИТИЧКО ИЗДАЊЕ ДЕЛА
ИВЕ АНДРИЋА
(Задужбина Иве Андрића, Београд)**

ЗБОРНИК РАДОВА
са научног скупа одржаног 23. и 24. септембра 2023.
године у организацији Одјељења за књижевност
Андрићевог института

Андрићев институт
Андрићград – Вишеград, 2024

САДРЖАЈ

Уводна реч.....	7
-----------------	---

Зорица Несторовић

<i>Кријичко издање дела Иве Андрића:</i> генеза, развој, теоријске основе и методологија рада	13
---	----

Милан Алексић

Поступак одређивања извора (основни текст, верзија, варијанте) у приређивању <i>Кријичкој издања дела Иве Андрића</i>	45
---	----

Јана М. Алексић

Значај дискурзивних елемената у приређивању <i>Кријичкој издања дела Иве Андрића</i> – анализа примера	63
--	----

Драгана Грбић

<i>Приповејке II</i> (1936) Иве Андрића у светлу архивског материјала.....	93
---	----

Слађана Јаћимовић

О чему шапућу промене – три приповетке Иве Андрића.....	129
--	-----

Јелена Јовановић Симић	
О стилистичком значају <i>Критичког издања</i> дела <i>Иве Андрића</i> (анализа примера у <i>Причи о везиловом слону</i>).....	151
Марија Благојевић	
Поетика наслова приповедака Иве Андрића	181
Милан Потребих	
Поступак утврђивања извора за основни текст у Андрићевој <i>Лирици</i>	221
Јелена Новаковић	
Иво Андрић и француска поезија: симболика ноћи и дана	245
Ана С. Живковић	
Андрићев роман <i>Госпођица</i> као савремена прича о закопаном благу.....	267
Катарина Вучић	
Андрићеве есеје између два светска рата – верзије и варијанте.....	289
Биљана Ђорђевић Мироња	
<i>Знакови поред њуџа</i> руком писца: у сусрет критичком издању дела.....	317
Индекс.....	355

ЗНАЧАЈ ДИСКУРЗИВНИХ ЕЛЕМЕНАТА У ПРИРЕЂИВАЊУ КРИТИЧКОГ ИЗДАЊА ДЕЛА ИВЕ АНДРИЋА – АНАЛИЗА ПРИМЕРА

У раду се систематизују типови дискурзивних елемената у виду пишчевих напомена, бележака, коректорских и лекторских исправки, превода, речничких, односно енциклопедијских допуна, остављених у фуснотама или изван самог уметничког текста и анализира њихова текстолошка функција. Према нашој подели, прву групу чине они елементи који круцијално утичу на установљивање основног текста, варијанте, односно верзије, што потпунију реконструкцију пута настанка једног дела и успостављање прецизне хронологије његових штампаних издања. Другој групи припадају елементи захваљујући којима долазимо до сазнања о текстовима књижевности и културе које је писац инкорпорирао у својим радовима. Њиховим приређивањем читаоцима се даје шири књижевни и културни оквир самих текстова и омогућава се њихова интертекстуална и интеркултурална спона.

Кључне речи: Критичко издање дела Иве Андрића, дискурзивни елементи, текстолошка и генетичка анализа, књижевноуметничка свест

1. ПИСАЦ И ПРИРЕЂИВАЧ. Приређивање Критичког издања дела Иве Андрића научно је изазован и културно

* tiamataleskic@gmail.com

полезан подухват. Приређивачи имају јединствену привилегију да стекну увид у креативну радионицу нашег нобеловца, а тиме и у његову ауторску поетику. То им обезбеђује правоверни однос према његовим објављеним и необјављеним радовима, односно рукописима.

Затечена рукописна грађа и издања Андрићевих приповедака, романа, лирских или поетско-медитативних записа, есеја или путописа рашчитава се и систематизује, а потом описује и коментарише у оквиру поглавља „Принципи и начин приређивања“. Спроводи се поуздана текстолошка и генетичка анализа сваког појединачног литерарног остварења од његовог зачетка до завршног облика, односно од првог до последњег издања објављеног за пишчева живота, али и постхумних издања која прате и окончавају путању усавршавања текста. Да би поверени им задатак ваљано испунили, приређивачима је од неизмерне помоћи сам Андрић, као стваралац изузетно снажне поетичке самосвести, самим тим и као аутор који је показивао висок степен одговорности и савесности према својим написаним и објављеним радовима, како њиховог садржаја, тако и њиховог формалног и материјалног изгледа. Како архивска грађа и лични примерци издања његових дела недвосмислено показују, у позадини те одговорности стоји велика књижевна култура, истанчан осећај за језик и иманентни естетички и књижевно-историософски принципи које је писац имплицитно или експлицитно транспоновао у својим делима.

У разматрању текстолошке функције дискурзивних елемената у виду пишчевих напомена, бележака, коректорских и лекторских исправки, превода, речничких, односно енциклопедијских допуна, остављених у фуснотама или изван самог уметничког текста, приређивачи КИДИА упознали су етапе рада на припреми од-

ређеног текста за штампање или за обновљено издање. Стекли су важне увиде и у конкретну литературу коју је писац могао да чита или користи за своје записе.¹

Упутно је стога да се дискурзивни елементи групишу у две групе. Прву чине они који круцијално утичу на одређење основног текста, варијанте, односно верзије, што потпунију реконструкцију пута настанка једног дела и успостављање прецизне хронологије његових штампаних издања. Њој припадају коректорске исправке, напомене, маргиналије. У другу групу спадају они елементи, попут фуснота, цитата, превода и речника, захваљујући којима долазимо до сазнања о текстовима књижевности и културе које је писац инкорпорирао у својим радовима. Њиховим приређивањем читаоцима се даје шири књижевни и културни оквир самих текстова и омогућава се њихова интертекстуална и интеркултурална спона. Стога, поред текстолошког, ти елементи носе и епистемолошки и културно-историјски потенцијал.

2.1. КОРЕКТОРСКЕ ИСПРАВКЕ, НАПОМЕНЕ И МАРГИНАЛИЈЕ. За упознавање са Андрићевим радом на тексту незаобилазне су његове коректорске исправке, али и лекторска решења између преношења текста са аутографа на дактилограм, са дактилограма у штампани облик, али и из једног у друго издање. Управо ти прелази, видови транспозиције из једног текстуалног облика у

1 Етапе и редослед рада у приређивању Критичког издања дела Иве Андрића детаљно су описане у оквиру научно-методолошке платформе коју је поставила руководица пројекта *Критичко издање дела Иве Андрића* и уредница издања проф. др Зорица Несторовић, у тексту „Начела за критичко издање дела Иве Андрића” (Несторовић 2017: 565–614), односно према принципима и начину приређивања изнетим у тексту „Опште напомене” (Несторовић 2022: 163–192).

други представљају највећи изазов за приређиваче, јер у њима су најиндикативнији показатељи подударања или одступања. Писац им, при томе, пружа драгоцене дискурзивне путоказе и ознаке за правилан смер истраживања, текстолошког распоређивања и квалификације рукописа и штампаних текстова. Већ се у задивљујућем пишчевом владању коректорским знаковима и симболима, као и у њиховој правилној употреби, материјализује користан вишак уметничке скрупулозности. Пишчеве интервенције у аутографима и дактилограмима по типу, изгледу, стилско-језичком и семантичком опсегу значајно су другачије од оних унетих у штампана издања. На приређивачима је да уоче и утврде те дистинкције. Поред тога, од принципијелног значаја су, у текстологији већ установљене, разлике између *техничких* *найомена* и *суйсџанцијалних* *измена*. Сабирањем и процентуалним сравњивањем, односно прегледним приказом упоредне анализе тих измена могу се сагледати размере рада на самом тексту и степен промене његовог облика.

Досадашња истраживања Андрићевих дела приређиваче су довела до закључка да је писац стилско-језичке, семантичке, мотивске карактеристике свога текста, наслов, имена јунака и ликова, највише мењао пре првог штампаног издања. У сачуваним аутографима и дактилограмима у прилици смо да идући трагом пишчевих напомена, коректорских исправки, ознака и симбола, у потпуности испратимо генезу настанка појединачног дела које је одлучио да објави. Слично је и са оним рукописима који нису објављени за Андрићева живота из различитих иманентно поетичких или експлицитно поетичких разлога. Након првог штампаног издања Андрићеве промене у тексту су незнатне. Осим исправки штампарских и словослагачких грешака и

осавремењавања правописа, стилско-језичка дотеривања и прецизнија именовања јунака, одреднице простора, времена и слично, минимална су и рађена су углавном поводом јубиларних издања (нпр. Просветино издање из 1958), Сабрана дела (1963)). Учествујући у њиховом приређивању и припреми писац је настојао да што веродостојније и репрезентативније заокружи свој дотадашњи рад. Тиме је посведочио и свој имплицитни аксиолошки и јасан аутопоетички став.

Од посебног је значаја, међутим, то што је писац коначну ревизију већине својих поетички стожерних радова спроводио у издањима целокупних, односно сабраних дела дела која су изашла тек постхумно, 1976. године, те белешке, притом, уносећи по потреби и у издања других издавача. Недвосмилени показатељ намене и циља ревизије текстова за припрему сабраних дела у које ће ући и лирика и лирска проза, као и есеји који се нису нашли међу корицама десете књиге сабраних дела *Стиазе, лица, ђрегели* јесте напомена која се налази на првој поткорици издања Ivo Andrić, *Znakovi, SABRANA DJELA IVE ANDRIĆA*, knj. 8, priredili Petar Džadžić, Muharem Pervić, Mladost – Zagreb, Prosveta – Beograd, Svjetlost – Sarajevo, Državna založba Slovenije – Ljubljana, 1964. које се у Спомен-музеју Иве Андрића чува под сигнатуром IAb I–162/8. Напомена је написана пишчевом руком, крупним словима ћирилице преко средишњег дела странице и гласи: ИСПРАВЉЕНО, а испод тога наведено 28.VIII 1973. На комплету Сабраних дела из 1965. године руком Вере Стојић такође је записано: ИСПРАВЉЕНО и датум 28.8.1973.²

2 У тексту „Општи принципи критичког приређивања приповедака Иве Андрића изван збирки које је писац објавио”, објављеном у књизи 6, у оквиру Другог кола Критичког издања дела Иве Андрића, *Пријовешке 1914–1941*, приредио Милан Алек-

Андрић је, такође, интервенисао у издањима својих радова док их је припремао за неко наредно. Илустративне за разумевање генезе штампаних издања, а тиме и пишчеве воље јесу његове исправке првог издања *Ex Ponta*, умногоме изнуђене великим бројем штампарских грешка начињених у издању Књижевног југа 1918. Аутор је својеручно унео измене и допуне у лични примерак овог издања који се чува у Рукописном одељењу Народне библиотеке Србије, у оквиру Архиве Светислава Б. Цвијановића, под сигнатуром Р 218 („Ivo Andrić: Ex ponto. – Zagreb, izdanje „Književnog juga”, [b. g.], str. 108 + [1] 21 X 13,5 – Autorov primerak sa rukopisnim

сић, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2018, налази се следећа напомена о поступку приређивања: „Текстолошка и архивска истраживања су показала да је 1973. године Иво Андрић, припремајући издање онога што је он – судећи према преписци – каткад називао целокупним а каткад сабраним делима, уносио извесне исправке штампарских и коректорских грешака, али и одређене супстанцијалне промене у текстове својих приповедака. Те исправке и промене наш писац је бележио на маргинама текстова својих приповедака у својим личним примерцима њихових издања у сабраним делима и то из 1963, 1964. и 1965. године. Некада су белешке унете његовом руком, а некада су унете руком његове сараднице Вере Стојић. Оно што је важно напоменути је да је све супстанцијалне промене које је Иво Андрић својом руком унео у одређено издање, Вера Стојић унела у пишчеве личне примерке неких других издања сабраних дела. Отуда се претпоставља да је Вера Стојић у припреми новог издања сабраних дела преписивала на маргине других пишчевих личних примерака постојећих сабраних дела. [...] Овом приликом напомињемо да се Андрићеве белешке на маргинама текстова његових приповедака у личним примерцима њихових издања у оквиру сабраних дела, највише односе на исправке штампарских и коректорских грешака које постоје у тим издањима од 1963. до 1967. године, а да је изузетно мали број такозваних супстанцијалних промена у самом тексту приповетке, односно да се оне састоје од једне до неколико речи.” (Несторовић 2018: 580)

redakcijskim izmenama kao priprema za drugo izdanje koje je 1920. god. realizovao S. B. Cvijanović u Beogradu”). На насловној страни уписан је датум 20. III 1920, који се може узети као датум почетка, односно завршетка уношења исправки. ([Алексић] 2019: 328)

Упоредна анализа показала је да су у издању 1920. године унете скоро све исправке штампарских и коректорских грешака и измене које је аутор предложио на маргинама личног примерка Ivo Andrić, *Ex Ponto*, Književni jug, Zagreb, 1918. приликом припреме новог издања своје књиге поетске прозе, а које смо оценили као супстанцијалне. Нису унете две маргиналије, на 21. и 22. страни, које се односе на број страна, а у којима ауторов инструкција или предлог за измену нису сасвим јасне. Такође, у издању 1920. године није реализована ни Андрићева техничка напомена да се део реченице: „a čovjek čije sam korake čuo pred svojim vratima bio” на 23. страни пребаци у нови ред. У текст издања из 1920. године унете су и две исправке („очајне” уместо „здвојне” на стр. 44. и „крунисаних” уместо „окруњених” на 82. страни), за које не можемо са сигурношћу тврдити да су Андрићеве због разлике у писму и начину уношења исправке. (Више о томе у: Иванић 1980: 379) У издању **СБЦ20** реч „кукци” у издању КЈ18 замењена је у „инсекти”, о чему нема доказа да је Андрићева сугестија, односно да је за ту измену издавач имао ауторову сагласност. У постхумним издањима, 1976. и 1981. реч „кукци” је враћена, али, опет, без непосредног писаног доказа да је у тој интервенцији учествовао сам Андрић ([Алексић] 2019: 328).

Ипак, да лични примерак издања из 1918. године заиста представља „последњу руку” пре припреме за штампу издања из 1920. године, поред Андрићевог рукописа и њему својственог начина уношења лектор-

ских и коректорских исправки, показује и преписка са издавачем Светиславом Б. Цвијановићем. Посебно је сугестиван Андрићев коментар тек објављене књиге у писму из Рима, 17. IX 1920:

„Dragi g. Cvijanović,
primio sam primerke Ex Ponta i onoga zlosrećnog Đerzeleza. Obećano pismo nije još stiglo. Jedan primerak Ex P. je kvaran jer su ostale *bele* i ne *štampane* četiri stranice prvog arka. Da nema mnogo takvih? Inače je pristojan (iako ne bez grešaka) i blagodaran sam Vam na pažnji i trudu. U opštoj nekulturnoj nesavesnosti Vi ćete ostati još jedini knjižar koji drži do literature i svog imena i ugleda.” (Караулац 1996: 69)

Андрићев исказ у писму из Рима, 6. X 1920. упућеном Светиславу Б. Цвијановићу, по пријему ауторских примерака: „**Greške u Ex P. su, kad se uzmu u obzir prilike, neznatne** [подвлачење је наше].” (Караулац 1996: 70) инструктиван је за разумевање пишчевог позитивног односа према Цвијановићевом издању његове књиге лирско-медитативне прозе. ([Алексић] 2019:329)

Следећи трагове пишчевих маргиналија у сачуваним рукописима и личним примерцима издања, били смо у прилици да испратимо целу путању издања есеја „Гоја”, од првог издања до извора за основни текст, који је прво постхумно издање из 1976. Тиме уједно испратили смо хронологију првог издања есеја у „Српском књижевном гласнику” 1929. и дактилограма овог есеја који се чува у Спомен-музеју Иве Андрића под сигнатуром **ИА 717**. Испоставило се да је овај потоњи изузетно драгоцен документ за посматрање генезе издања једног од најзначајнијих Андрићевих есеја. Ради што прецизнијег датовања дактилограма у односу на прво издање, било је неопходно упоредити га са лич-

ним примерком издања есеја у „Српском књижевном гласнику” у Задужбини Иве Андрића под сигнатуром **ЗИА 113**. Упоредна анализа довела је до закључка да је дактилограм настао прекуцавањем издања из 1929. године. Након тога су у дактилограм уношене исправке руком. Судаћи према хронолошком следу издања, исправке су унете највероватније као припрема за издање у Матици српској, 1961. Да је пронађени дактилограм био припремљен за издање које је у Матици српској објављено 1961. године утврђено је на основу преписке између Иве Андрића и Александра Тишме, тадашњег секретара у издавачком предузећу „Матица српска”, која је сачувана у Спомен-музеју Иве Андрића под сигнатуром **ИА 804**, као и упоредном анализом дактилограма и издања из 1961. године. Следствено заокруженој упоредној анализи овог дактилограма и извора за основни текст и утврђеног знатног броја супстанцијалних измена, донета је одлука о томе да се дактилограм прогласи извором за варијанту.

Да би се генеза настанка другог издања боље пратила од немерљивог значаја биле су измене које је аутор својеручно унео у новински исечак првог издања есеја „Гоја” у часопису „Српски књижевни гласник”, 1929. године, похрањен у Центру за документацију Задужбине Иве Андрића, у фасцикли која је означена сигнатуром **113**. Пратећи хронологију издања, пишчеве исправке упоредили смо са првим наредним издањем Матице српске из 1961. Упоредном анализом ових издања, дошли смо до закључка да је већина Андрићевих исправки унета у издање **МС61**.

Хронолошки след штампаних издања и пишчеве белешке унете у личним примерцима издања из 1961. године (**IAb I – 19a**), наводе нас на претпоставку да је писац уносио исправке у ово издање ради припреме

есеја за објављивање у Сабраним делима 1963. године. Упоредни преглед издања потврдио је нашу претпоставку, јер су Андрићеве и исправке другом руком у личном примерку издања *Зайиси о Гоји* из 1961. године унете у издање **СДС63ћ**. Управо ово издање утврдило нас је у уверењу да је писац два засебна есеја „Гоја” и „Разговор са Гојом” 1961. године третирао као тематски комплементарне записе о шпанском сликару.

Коначно, анализом маргиналија, које су писац и његова сарадница Вера Стојић уносили 1973. године у латинично издање књиге *Сџазе, лица, љредели* 1964, односно у ћирилично издање ове књиге 1965, дошли смо до извора за основни текст за оба есеја.

Андрићева коректорска упутства у есеју „Гоја” објављеном 1963. године у личном примерку латиничног издања *Сџазе, лица, љредели* (Ivo Andrić, *Staze, lica, predeli*, Sabrana djela Ive Andrića, knj. 10, priredili Petar Džadžić, Muharem Perović, Mladost – Zagreb, Prosveta – Beograd, Svjetlost – Sarajevo, Državna založba Slovenije – Ljubljana, 1964, Goja” str. 85–97. (Спомен-музеј Иве Андрића, IAb I – 162/10), унета хемијском оловком плаве боје, лако су читљива и применљива. Истичемо неколико примера:

На страни 86. и 88. у речи *Velaskeza* која је смештена у фусноти он уписује коректорски знак за исправку гласа преко графеме **z**, а на левој маргини код истог коректорског знака уноси графему **s**.

На страни 88. писац коректорским знаком обележава запету иза речи **svetli**, а на левој маргини код истог знака уписује коректорски знак за њено избацивање, односно изостављање.

На истој страни писац коректорским знаком прецртава реч **Josefom** и дуж леве маргине код истог коректорског знака исписује **Jozefinom**.

Исти поступак понавља на страни 90. код речи **kog**, која треба да гласи **kojeg** или код речи **Molim** која треба да гласи **Molite**.

У есеју „Разговори са Гојом“ у личном примерку истог издања на страни 108. коректорским знаком и напоменом на левој маргини штампаног текста мења исказ **One su im y To im je** у реченици: *To im je osnovni, u većini slučajeva zaboravljeni, ali istinski uzrok i jedini pokretač.* У истој реченици комбинацијом коректорских знака за мењање текста и уметање писац напомиње да исказ **istinski i jedini uzrok i pokretač** треба променити у **istinski uzrok i jedini pokretač**.

Исти поступак понавља на страни 112. да би сугеришао промену дела реченице **a drugo je samo delimično** у облик **a drugo jeste, ali samo delimično**. С друге стране, на страни 109. коректорским знаком за изостављање текста сугерише промену дела реченице **ostavio mu da mu y ostavio da mu**.³

Факсимил ових измена, према општим принципима за приређивање критичког издања, донете су у Додатку III, као аргументацијско-илустративни материјал. Ове превасходно техничке измене, а у мањем броју супстанцијалне промене, у пишчевим личним примерцима сачуваних дела који се чувају у личној библиотеци у оквиру Спомен-музеја Иве Андрића уважене су накнадно, у првом постхумном издању. Тако је прво и најважније текстолашко откриће уједно и окончао генетичку путању рада на тексту овог есеја. Упоредном анализом маргиналија разоткрило се да је есејиста прилежно усавршавао свој аутопоетички есеј и након његовог првог издања.

Зато је важно поставити и питање како ти дискурзивни елементи изгледају и функционишу у самим рукописима. Судећи макар према аутографима есеја о два Андрићева литерарна узора Максиму Горком и Сими Матавуљу који се чувају у Личном фонду Иве Андрића у

3 Табеларни преглед ових и других измена видети у [Алексић] 2022б: 619–620; 735–737.

Архиву САНУ (**АЛФИАћ** – Иво Андрић, „Стваралачка рука” (аутограф, Архив САНУ, Историјска збирка 14433 / ИА 320, 6 страница и **АЛФИАћ** – Иво Андрић, „О мајстору приповедачу” (аутограф, Архив САНУ, Историјска збирка 14433 / ИА 321, 7 страница), аутографима који су претходили дактилограмима или првим штампаним издањима, писац је различитим коректорским знацима исправљао гласове у речима, премештао речи или реченице или додавао делове реченица, целе реченице или целе пасусе. Коректорски знак запише на месту где жели да текст буде уметнут, а сам додатак на маргинама странице, на њеној полеђини или на неком другом месту, на које тим истим коректорским знаком упути.⁴

С друге стране, неретко је само прецртавао одређене речи, да би изнад њих, без било каквог коректорског знака, уписао реч која би требало да је замени. И у аутографима и у дактилограмима, коректорски знак му служи да се у даљем прекуцавању или припреми текста за штампу изостави или избаци један део постојећег текста. (Индикативан пример представља пишчева коректорска напомена у дактилограму есеја „Утисци из Стаљинграда“ (**ДЛФИАл** – Ivo Andrić, „Utisci iz Staljingrada” (дактилограм, Архив САНУ, Историјска збирка 14433 / ИА 930, 18 страница) који смо одредили као верзију овог путописног есеја. У тој напмени стоји да се три странице куцаног текста у дактилограму изоставе у штампаном издању. Иза реченице која гласи: „Iz tih sećanja trza me glas našeg vođiča, koji počinje da nam kazuje kratak istorijat celokupne bitke za Staljingrad.”, а на почетку идуће странице куцаног текста, у горњем десном углу писац је плавим мастилом унео коректорски знак за изостављање текста и више пута га подебљао графитном оловком. Тај коректорски знак односи се на текст који је откуцан

4 Приказ и анализу пишчевих исправки видети у: Андрић 2023а: 240–244. као и у Андрић 2023б: 209–212.

на <Страницама> 7–10. На средини <Странице> 10, на левој маргини истим коректорским знаком означено је где се завршава текст који треба изоставити. ([Алексић] 2023а: 338, 349) Андрић је у својим напоменама врло јасан и прецизан. Пажње вредно сведочанство о томе оставља Вера Стојић у својим сећањима:

„Андрић је писао руком, оловком или налив-пером, и то врло нечитко. Ево како је то било: он ми преда свој рукопис, ја га прекуцам па му га вратим (успут исправим грешке), па он то прегледа. Онда одложи. Дуго је гланцао своје рукописе, годинама их је радио. [...] *Травничку хронику, Госпођицу, На Дрини ћурију* и неке друге рукописе прекуцавала сам по неколико пута. Што се тиче правописа и граматике, имао је поверења у мене. Често бисмо о питањима језика поразговарали. А понекад, кад би се заглавио, тражио би од мене помоћ у вези са стилом и граматиком. [...]” (Ђукић Перишић 1988: 21–22)

Аутограф есеја „О мајстору приповедачу” (АЛФИЊ – Иво Андрић, „О мајстору приповедачу” (аутограф, Архив САНУ, Историјска збирка 14433 / ИА 321, 7 страница)), није датиран али је несумњиво претходио дактилограму истог наслова, који се чува у истој фасцикли као и аутограф. На то указује и белешка, то јест напомена, унета у гоњем левом углу прве странице на ћирилици: „Прекуцати / са проредом”.

То нас одводи ка питању пишчевих напомена остављених у рукописима, дактилограмима или штампаним издањима, а које су незаобилазне дискурзивне смернице колико за генезу текста, односно штампаних издања, толико и за утврђивање ауторске воље.

Обраћамо овом приликом пажњу на две напомене на почетним страницама аутографа који су намењени његовој сарадници како би их прекуцала.

У Личном фонду Иве Андрића постоји Андрићев запис у рукопису романа *На Дрини ћуприја*, на 79. листу ксерокс копије:

„За Веру

Једино што може да Вас донекле утеши при овом бесконачном преписивању јесте помисао да, може бити, да са сваким новим преписом дело бива бар мало боље и јасније. ИА”⁵

Такође, у дактилограму који се чува у Спомен-музеју Иве Андрића под сигнатуром **ИА 730**, а који је насловљен „За писца”, у горњем десном углу графитном оловком и на ћирилици укосом је, у три реда, написано: „Копија за Веру”. Реч је о дактилограмима на којима су искуцани пишчеви аутопоетички записи о искуству и изазовима пишчевог позива и односа према писању, насловљени „За писца”, чији је један део писац уврстио у есеј „Белешке за писца” који је први пут објавио у часопису „Младост” 1947. године.

Бригу о својим радовима Андрић показује и у кратком упутству које оставља графитном оловком на латиници, на првој страници дактилограма унутар омотнице на којој откуцано стоји: „Utisci iz Staljingrada, 1947”, а која са чува у досијеу: „MATERIJALI IZ RADA DRUŠTVA ZA / KULTURNU SARADNJU BIH-SSSR, / 1945–1947”, у Личном фонду Иве Андрића (Архив САНУ, Историјска збирка 14433 / ИА 930):

„Pažnja!

U tri primerka; sa proredom;
prvi primerak na boljoj hartiji!

5 Архив САНУ, Историјска збирка 14433/ИА 173, [лист 79]; Напомена: наведени запис Андрић је укосом написао писаним словима ћирилице у осам редова.

Obratiti pažnju na umetke koji se nalaze na poledini prethodne strane, na str. 4, 12 i 13.

Na str. 14 umetnuti rukom pisani tekst na dva oprečna mesta!
Sve vratiti meni!

IA" ([Алексић]2023а: 334)

Наведено Андрићево упутство сведочи о томе у којој мери је писац био савестан према својим рукописима, али и да је имао кристално јасну представу о томе како треба да изгледа књижевни текст на самом крају.

Напомена може бити и експлицитно поетичка јер се јавља у оквиру есеја са инструктивним метапоетичким елементима, какав је „Белешке за писца”, и објашњава његов концепт, контекст, али и текстолошку позадину, будући да је писац од мноштва фрагмената посвећених теми статуса писца и природе писања, одабрао оне који су организовани и распоређени у оквиру овог есеја. Напомену писац оставља у свом аутографу похрањеном у Личном фонду Иве Андрића у Архиву САНУ, потом у дактилограму који се чува на истом месту, као и у дактилограму који се налази у Спомен-музеју Иве Андрића. Та напомена у свом финалном облику гласи:

„Ови написи узети су из низа личних забележака, писаних не као неке норме и правила од опште и непроменљиве важности, него као осећања и помисли које су, у току година, пратиле поједине тренутке пишевог рада. Као такве их, мислим, треба читати и примати.”⁶

6 Напомена у дактилограму ДСМИАл 730 гласи: „Напомена: Ovi napisi uzeti su iz niza ličnih pišćevih zabeležaka; njih ne treba shvatiti kao neke norme i pravila od opšte i nepromenljive važnosti, nego kao osećanja i pomisli koje su, u toku godina, pratile pojedine trenutke pišćevog rada. Kao takve ih, mislim, treba čitati i primati.”

Извесно је да ова напомена поред текстолошке има и веома важну поетичку вредност.

Приликом приређивања критичког издања романа *Госпођица* у оквиру Књиге 18. Четвртог кола КИДИА Милан Потребих је дошао до увида да је део пишчевих маргиналија унетих у првом личном примерку првог издања овог романа у сарајевској Свјетлости 1945. који се чува у Спомен-музеју Иве Андрића, уважен у другом штампаном издању из 1953. код истог издавача, али да други део маргиналија није уважен, већ да су те коректорске исправке изнова унете у лични примерак другог штампаног издања који се такође чува у Спомен-музеју Иве Андрића. На тај начин писац је припремао наредно издање које је објављено. То потврђује и напомена на првој страници личног примерка издања из 1953. године која је унета графитном оловком, пишчевом руком: „Прегледано, исправљено и одобрено за штампу „јубиларног“ издања код Просвете у Свјетлости 1. II. 1957. г.” ([Потребих]: 2020: 578)

Андрић је такође, како доноси Милан Потребих, оставио неколико белешки на задњој корици личног примерка првог издања из 1945. године. На средини корице написао је „**прерадити**” и испод те напомене уписао, а потом прецртао странице: 18, 45, 55, 115, 164. Испод странице 55. унео је стрелицу а изнад ње белешку: „**питати Веру због запете**“. Према Потребихевој анализи, коментар се односи на правописно одвајање управног од неуправног говора. Такође, испод белешки писац је означио странице са знатно измењеним текстом и испод њих је написао коментаре. Тако је испод странице 126. написао коментар: **137 стр. из II изд.** а испод тог коментара, написао: **уметак!** Такве белешке и коментаре Андрић је унео на још два места на корици.

У другом личном примерку издања из 1945. године који се чува у Спомен-музеју Иве Андрића писац је оставио белешку на предњој страни корице, значајну за разумевање генезе текста романа *Госпођица* јер, према Потребихевим увидима, „расветљава једну од главних измена која се уноси у друго штампано издање“ ([Потребих] 2020: 601). Та белешка гласи: **„Овај примерак првог издања не садржи оних неколико страница о сну да је нестало новца, док се оне налазе у свим доцнијим издањима.“** ([Потребих] 2020: 602)

Напомене су драгоцене и за познавање и разумевање Андрићеве списатељске, а тиме и моралне принципијелности упркос различитим изазовима који су проистицали у процесу штампања и прештампавања његових дела, као и поновљених издања. Индикативан је случај са Андрићевим приповеткама у издању загревачке Матице хрватске 1947. године. Како су показала истраживања Милана Алексића, приређивача књиге приповедака из 1924. у издању Српске књижевне задруге, и Зорице Несторовић, која је за Прво коло КИДИА приредила Андрићеву књигу приповедака из 1931. године, такође у издању Српске књижевне задруге, објављена су два издања избора *Pripovijetke* у блиском временском размаку услед издавачевог грубог кршења првобитног договора са писцем и пишчевих експлицитних напомена које је оставио у преписци, сачуваној у архивској грађи Задужбине Иве Андрића и у Личном фонду Иве Андрића и Архиву Српске академије наука и уметности. Већ децидна формулација белешки: „Поништени примерак“, „Nevažeći primerak!“ „Не важи!“, „Поништено издање“! или, пак: „Ово је један од 4000 уништених примерака“, остављених на корицама или поткорици личних примерака првог издања црним мастилом или дрвеном бојицом светлоплаве боје, веома

јасно говоре о Андрићевом негативном односу према овом издању. Истраживања приређивача Зорице Несторовић и Милана Алексића показала су да је разлог што је писац отписао ова издања приоритетно у томе што се издавач оглушио о његов захтев да се не мења правопис и да се наречје приповедака не мења из екавице у ијекавицу. А промене на преко сто и деведесет места су, како сам Андрић примећује у протестном писму Петру Шегедину, извршене „не само грубо и неписмено, него чак и недоследно.“ ([Алексић] 2017а: 341–343; [Несторовић] 2017б: 454)

2.2. ПРЕПИСКА. Експлицитни искази у писмима представљају другостепени дискурзивни показатељ генезе настанка Андрићевих издања, али и пишчевог неуморног напора да издања његових књига буду што репрезентативнија, а сами текстови што солиднији и чистији.

Тако нам и преписка са Шолцом, уредником издавачке куће Младост у Загребу, поводом издавања избора приповедака пружа одличне смернице за сагледавање значаја дискурзивних елемената, оличених у пишчевим маргиналијама. Приставши да му се објави избор приповедака, преузетих из Сабраних дела, а према уговору, без „икаких језичких, правописних и других измена“, Андрић, како саопштава у преписци, не пренебрегава могућност „подмуклих штампарских грешака“ које се провлаче из издања у издање. Међутим, пре него што буде изашло четврто издање, писац прибегава прегледу последњег, трећег издања, али и другог издања, на основу чега долази до закључка да постоји огроман број штампарских грешака и неоправданих и неразумљивих измена ([Благојевић] 2017г: 1036–1037). Преносимо стога део његовог писма Шолцу од 2. децембра 1973. године:

„Iskoristio sam taj pregled da i sam unesem neke izmene. Rezultat je ovaj: knjiga, kao što se da videti iz priloženog ispravljenog primerka, sadrži 342 štamparske greške i neovlašćene i neopravdane izmene, i 40 mojih ispravaka. Čak ima i ispuštenih reči i rečenica (v. str. 131). Karakteristično je da su ove iste *Pripovetke* u ranijim izdanjima, kao i u mojim „Sa-branim delima” u izdanju „Mladosti”, imale manje grešaka i izmena.” ([Благојевић] 2017г: 1037)

Андрић потом поставља услов да ново издање буде у потпуности исправљено. У супротном ће одбити да да свој пристанак за његово штампање. Уз писмо прилаже „Popis najtežih štamparskih grešaka, koje menja<ju> smisao, u III izdanju „*Pripovetke*” I. Andrića, „Mladost”, Zagreb, 1972.”

Према приложеном попису, који садржи 17 ставки писац таксативно показује постојећи и означава исправљени облик речи или дела реченице. (Између осталих, то су примери: starosti/strasti, u nekoj krizi/u nekoj brizi, kao zakon/kao zaklon, jedu/jedni, prodornim tonom/prirodnim tonom, po šumi (naslućuje)/po šumu, uspavan/uspravan, drvenu (toljagu)/drenovu). Имајући у виду степен огрешења о ауторски текст, Андрић је у овој преписци демонстрирао изузетно висок степен стваралачке стамености и неприкосновености, али и аргументативну снагу дискурзивних елемената који могу да преусмере даљи ток његових издања, а приређивачу омогуће да лакше утврди извор за основни текст, што је у овом случају управо четврто, измењено и прерађено издање, са уваженим свим Андрићевим маргиналијама за приповетку „Прича о кмету Симану”.

3.1. ФУСНОТЕ. У есеју „Гоја” као дискурзивни елементи јављају се пишчеве фусноте чији је циљ да се читалац мало боље упозна са личностима које есејиста

помиње и да му се појасне одређени појмови из шпанске културе и језика. Реч је о следећим фуснотама:

„Доцније, као зрео човек и признат уметник, Гоја је рекао да је у животу имао три учитеља: Веласкеса, Рембранта и природу.” (Андрић 2022б: 112)

„Baturro је назив за арагонског сељака; отприлике као што код нас Ужичане зову Ера.” (Андрић 2022б: 114)

„Маја (чит. маха) на шпанском значи кокетну лепотицу из народа.” (Андрић 2022б: 115)

„Маноло или манола означава на шпанском веселог и лепог младића или девојку из народа.” (Андрић 2022б: 120)

У дактилограму овог есеја који се чува у Спомен-музеју Иве Андрића под сигнатуром **ИА 717** унета је и фуснота „Manuel de Godoj (1767–1851), ministar Karla IV i jedno vreme svemoćni diktator” која касније није усвојена ни у једном издању.

3.2. Цитати. Неретко се у оквиру Андрићеве нефикцијске прозе, односно есеја посвећеним неком књижевном делу или аутору налазе цитати које је писац упослио ради илустрације или аргументације својих запажања. Стихове или делове текста Андрић је, према властитом признању, умео да наведе по сећању (в. Несторовић 2022а: 177). Међутим, за разумевање генезе настанка једног есеја, приказа или осврта значајно место заузимају цитати записани приликом помнијег, систематичнијег или виšekратнијег читања дела појединих аутора, у које, када је о Андрићу реч, спадају Вук Стефановић Караџић и Петар II Петровић Његош.

Према истраживањима Зорице Несторовић, Андрић је, на пример, остављао исписе из Његошевог *Горској вијенца* већ у својој првој сачуваној белешци

у Малом ноћесу шарених корица (1915–1917) који се чува у Личном фонду Иве Андрића у Архиву САНУ (Историјска збирка 14433/ ИА 394), а које је приредила Биљана Ђорђевић Мироња. Наводимо неке од тих цитата:

„[1] „Podtrpezne kučke”

[2] „Svetu lampu lud vjetar ugasi”

[3] „Pokoljenje za pjesmu stvoreno”

[4] „Jer je muka s Bogom ratovati” [знак за одвајање фрагмената: две хоризонталне црте са тачком између.]”

Исписе из гласовитог Његошевог пева приређивач Андрићевих есеја о Његошу проналази и у „Блоку смеђе боје” (Архив САНУ, Лични фонд Иве Андрића, Историјска збирка 14433/ ИА 395), исписиваног од 1917. до 1920. године. То су следећи цитати:

„[3] Krst nositi nama je sugjeno – Strašne borbe s svojim i s tugjinom!

[више подвучених линија за раздвајање записа]

[4] Jer je muka s Bogom ratovati!

[линија за раздвајање записа]

[5] Svijet je ovaj tiran tiraninu –
A kamo li duši blagorodnoj!

[линија за раздвајање записа]

[6] Kako će se svenarodna žrtva
Bez oblakah dima učiniti.

[подвучено: Njegoš]”

У Приређивачким напоменама за есеј „Његош у

Италији” Зорица Несторовић утврђује одакле су наведени цитати преузети, констатујући, притом, да ти наводи нису у непосредној вези са текстом овог есеја. Упоредном анализом приређивач долази до закључка да је Андрић 1914. године „бележио исписе из Његошевог *Горској вијенца* који су најчешће – како смо могли видети – везани за монологе и реплике владике Данила као носиоца принципа контемплације и игумана Стефана као носиоца принципа акције у трагичкој структури знаменитог Његошевог дела.” ([Несторовић] 2022б: 555–557)

Истражујући расположиву архивску грађу за есеј „Сећање на Калмија Баруха”, Милан Потребих у дактилограму (ДЛФИАл – Иво Андрић, „Сећање на Калмија Баруха” (дактилограм, Архив САНУ, Историјска збирка 14433 / ИА 322, 4 странице)) за који претпоставља да је претходио издању есеја објављеном у „Јеврејском алманаху” из 1959, 1960. године, проналази извод из Баруховог текста „Један дан у Сеговији” објављеног у часопису „Јеврејски гласник” 21. децембра 1928. године. У том тексту Барух описује сусрет са дечаком у улици *Calle de juderia nueva*. Након упоредне анализе Андрићевог цитата и изворника који преноси у целини, Потребих закључује да је „Андрић углавном верно цитирао текст свог пријатеља и сапутника изостављајући само пар Барухових додатних коментара и занимљивих рефлексија.” ([Потребих] 2023б: 480)

Потребих указује на још један цитат из личног примерка издања монографије *Kalmi Baruh, Eseji i članci iz španske književnosti*, Sarajevo: Svjetlost, 1952, који се чува у Андрићевој личној библиотеци у оквиру Спомен-музеја, под сигнатуром IAb IV – 795 у којој се могу наћи и Андрићеве белешке. Између осталих, једна Андрићева белешка упућује на цитат који се јавља у тексту

есеја „Сећање на Калмија Баруха”. Калми Барух у есеју „Шпанске романсе босанских Јевреја”, „наводи стихове једне од романи која су Јевреји Сефарди певали у Босни”. Према Потребихевим истраживањима, „први наведени стих те романсе је означен знаком који се налази на десној маргини странице” и он у Баруховом есеју гласи: *Caballeros van y vienen por la ciudad de Aragon*. У Андрићевом есеју „Сећање на Калмија Баруха”, означени стих ће се јавити у нешто измењеном облику (означено болдом): *Caballeros van y vienen por las ciudades d Aragon*.

Упоредном анализом цитата, Потребих закључује да је Калмијев стих „написан правилним шпанским језиком док је Андрић ситнију омашку начинио, највероватније, цитирајући стих по сећању, како је имао обичај да чини.” ([Потребих] 2023б: 481)

3.3. ПРЕВОДИ. Поједини Андрићеви есеји, сходно тематском фокусу и типу, садрже цитате, међу којима су и они на страним језицима. Овај писац радозналост духа и широког образовања, неретко је наводио реченице, стихове или делове текста из страних књижевности, на оригиналном, немачком, шпанском, португалском, француском или италијанском језику. Каткад, несистематично, и сходно унутрашњој потреби, остављао би свој превод неког од цитираних исказа у самом тексту. На пример, у есеју „Португал, зелена земља” затичемо његов превод стиха португалског песника Луиша де Камоиша (1524?–1580): „De piedra, de metal, de cosa dura (од камена, од метала, од круте твари), као душе Камоеншове нимфе.” (Андрић 2022б: 178)

Милан Потребих је у приређивачким напоменама показао Андрићев превод који је остављен у дактилограму, а потом и како тај превод гласи у штампаним из-

дањима ([Потребић] 20226: 294–295). У дактилограму који се чува у Спомен-музеју Иве Андрића цитирани стихови „De piedra, de metal, de cosa dura“ подвучени су, а на левој маргини странице откуцано је упутство за штампу (petit) ([Потребић] 20226: 295). Цитат се, како Потребић у приређивачким напоменама открива, налази у бележници *Свеска смеђих корица „Бележница др. I” – 1933.* ([Потребић] 20226: 682)

Зорица Несторовић је, приређујући есеј „Његош као трагични јунак косовске мисли”, аналитички прегнантно и исцрпно приказала на који начин је Андрић радио на овом есеју, веома значајном за дефинисање његових поетичких тежишта и за разумевање његових културноисторијских постулата.

Између многобројних цитата, превасходно оних који се односе на Његошево дело, као и на исписе из Његошевих књига, које је Андрић остављао у својим бележницама, посебно се издваја овај цитат: „Am Ende winkt vollkommene Seligkeit.” (Keyserling) из књиге Хермана фон Кајсерлинга (1880–1946), чији наслов на српском гласи *Јужноамеричке мегитације*, (Graf Hermann Keyserling, *Südamerikanische Meditationen*, Deutsche Verlags – Anstalt, Stuttgart Berlin, 1932, стр. 304). Андрићев лични примерак ове публикације на немачком језику чува се у Спомен-музеју Иве Андрића под сигнатуром IAb IV–1106. Цитат на немачком Андрић је означио косом цртом исписаном графитном оловком на левој маргини. Како Зорица Несторовић у приређивачким коментарима за овај есеј лоцира, тај цитат припада поглављу X „Die Traurigkeit der Kreatur” и у оквиру Критичког издања дела Иве Андрића доноси Живојиновићев превод наведеног цитата који гласи: „На крају нам домахује савршено блаженство.” У својој *Бележници др. I* која се чува у Личном фонду Иве

Андрића у Архиву САНУ (Историјска збирка 14433/ИА 399), Андрић оставља следећи запис на страници коју Бранимир Живојиновић, приређивач наведене бележнице, означава са ба: „[5] „La tristesse n'est que d'un moment, la joie est supérieur[e] et finale.” Paul Claudel [„Туга траје само тренутак, радост је надмоћна и коначна.” Пол Клодел.] (v. „Am Ende winkt vollkommene Seligkeit. [”] Keyserling.) [„На крају нам домахује савршено блаженство.” Кајзерлинг.]” ([Несторовић] 2022б: 788) Ту приређивач препознаје и испис оне Кајзерлингове мисли коју Андрић цитира и у есеју. Исти цитат, према увидима приређивача, Андрић записује и на страни 186 своје бележнице.

3.4. Речник. У веома значајне дискурзивне елементе убрајамо и речник Андрићевих приповедака, тачније Андрићев речник. Према „Општим напоменама“ које је саставила Зорица Несторовић, „речници су обликовани у укрштају (1) речника који прати текстове које приређивач приређује а који се налази у Андрићевим сабраним делима објављеним за пишчева живота; (2) речника који приређивач сам саставља, имајући на уму степен познавања значења речи и израза данашњег просечног читаоца; (3) речника и/или објашњења речи за текстове на којима приређивач ради а које је писац сам негде забележио [...]“ (Несторовић 2022а: 191)

О пишком речнику, на пример, сазнајемо из напомене о састављању „Речника непознатих и мање познатих речи и израза” у оквиру Треће књиге Првог кола Критичког издања дела Иве Андрића *Приповејке II*, Српска књижевна задруга, Београд, 1936. Драгана Грбић, приређивач овог издања, износи податак о томе да је сам Андрић саставио један део речника ([Грбић] 2017в: 453–454). Писац је, наиме, у личном примерку првог издања припо-

ведака, а који се чува у Спомен-музеју Иве Андрића под сигнатуром ИАб 1–81, иначе, одштампаном без речника, на унутрашњој страни задње корице графитном оловком унео седам појмова/речи и пружио њихова објашњења, осим за последњу реч, где је оно изостало. То су следеће речи: *адгесѝ*, *ђулсија*, *миндерлук*, *шедрван*, *ѝекија*, *софѝа* и *ѝаксиратѝ*. Уједно, писац је објашњења и тумачења одређених речи и израза давао у фуснотама уз речи у самом тексту приповетке. Оба начина уноса речника приређивачу су помогли да састави коначан речник у књизи приповедака која је критички приређена, а да Андрићеве одреднице у тај речник уврсти и пропрати их одговарајућим коментаром у ендноти.

4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА. Наведени примери дискурзивних аспеката Андрићевих фикцијских и нефикцијских текстова приоритетно нам откривају ток његових намера и интенција, без обзира на то да ли се ради о активној или пасивној ауторизацији. Уједно, у прилежном компоновању, а потом и у усавршавању књижевног текста препознајемо појачану стваралачку будност, можда и прагматичну позорност, којој је стало да завршни облик дела буде што достојнији израз његове, фидлеровски речено, екстензивне уметничке свести, али и самосталан и заокружен естетски облик који ће положити испит времена.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

[Алексић, Милан]. Напомене о збирци. Напомене за појединачна дела. Андрић, Иво. *Приповејке, Српска књижевна задруга, Београд, 1924*. Критичко издање Иве Андрића. Коло I. Књ. 1. Приредио Милан Алексић. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2017а.

- [Алексић, Јана]. Напомене о збирци. Напомене за *Ex Ponto*. Андрић, Иво. *Ex Ponto*. Критичко издање Иве Андрића. Коло III. Књ. 13. Приредила Јана Алексић. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2019.
- [Алексић, Јана]. Напомене о појединачним есејима. Андрић, Иво. *Есеји (1922–1940)*. Критичко издање Иве Андрића. Коло V. Књ. 22. Приредили Јана Алексић, Милан Потребих, Зорица Несторовић. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2022б.
- [Алексић, Јана]. Напомене о појединачним есејима. Андрић, Иво. *Есеји (1945–1951)*. Критичко издање Иве Андрића. Коло V. Књ. 23. Приредили Зорица Несторовић, Јана Алексић, Милан Потребих. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2023а.
- Андрић, Иво. *Приповејке, Српска књижевна задруга, Београд*, 1924. Критичко издање Иве Андрића. Коло I. Књ. 1. Приредио Милан Алексић. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2017а.
- Андрић, Иво. *Приповејке, Српска књижевна задруга, Београд*, 1931. Критичко издање Иве Андрића. Коло I. Књ. 2. Приредила Зорица Несторовић. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2017б.
- Андрић, Иво. *Приповејке II, Српска књижевна задруга, Београд*, 1936. Критичко издање Иве Андрића. Коло I. Књ. 3. Приредила Драгана Грбић. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2017в.
- Андрић, Иво. *Нове приповејке, Култура, Београд*, 1948. Критичко издање Иве Андрића. Коло I. Књ. 4. Приредила Марија Благојевић. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2017.
- Андрић, Иво. *Ex Ponto*. Критичко издање Иве Андрића. Коло III. Књ. 13. Приредила Јана Алексић. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2019.
- Андрић, Иво. *Госпођица*. Приредио Милан Потребих, Критичко издање Иве Андрића. Коло IV. Књ. 18. Београд: Задужбина, 2020.
- Андрић, Иво. *Есеји (1914–1921)*. Критичко издање Иве Андрића. Коло V. Књ. 21. Приредили Јана Алексић и Милан

- Потребић. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2022а.
- Андрић, Иво. *Есеји (1922–1940)*. Критичко издање Иве Андрића. Коло V. Књ. 22. Приредили Јана Алексић, Милан Потребић, Зорица Несторовић. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2022б.
- Андрић, Иво. *Есеји (1945–1951)*. Критичко издање Иве Андрића. Коло V. Књ. 23. Приредили Зорица Несторовић, Јана Алексић, Милан Потребић. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2023а.
- Андрић, Иво. *Есеји (1952–1966)*. Критичко издање Иве Андрића. Коло V. Књ. 24. Приредили Јана Алексић, Милан Потребић, Зорица Несторовић. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2023б.
- [Благојевић, Марија]. Напомене о збирци. Напомене за појединачна дела. Андрић, Иво. *Нове пријовейке, Култура, Београд, 1948*. Критичко издање дела Иве Андрића. Коло I. Књ. 4. Приредила Марија Благојевић. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2017.
- [Грбић, Драгана]. Напомене о збирци. Напомене за појединачна дела. Андрић, Иво. *Пријовейке II, Српска књижевна задруга, Београд, 1936*. Критичко издање Иве Андрића. Коло I. Књ. 3. Приредила Драгана Грбић. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2017в.
- Ђукић Перишић, Жанета. „Иво Андрић и Вера Стојић. Сећања Вере Стојић. Преписка (1926–1969)”. *Свеске Задужбине Иве Андрића*, Београд, VII/ 5 (1988): 9–133.
- Иванић, Душан. „*Ex Ponto* Иве Андрића – питања успостављања основног текста”. *Књижевна историја*. Београд, XII / 47 (1980): 379.
- Караулац, Мирослав. „Андрићева писма Џвијановићу”. *Свеске Задужбине Иве Андрића*. Београд, XV/ 12, (1996): 55–111.
- Несторовић, Зорица. Начела за критичко издање дела Иве Андрића. У: Иво Андрић. *Пријовейке: Српска књижевна задруга, Београд, 1924*. Критичко издање Иве Андрића. Коло I, Књ. 1. Приредио Милан Алексић. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2017, 565–614.
- [Несторовић, Зорица]. Напомене о збирци. Напомене за појединачна дела. Андрић, Иво. *Пријовейке, Српска*

- књижевна заједница, Београд, 1931. Критичко издање дела Иве Андрића. Коло I. Књ. 2. Приредила Зорица Несторовић. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2017б.
- Несторовић, Зорица. Општи принципи критичког приређивања приповедака Иве Андрића изван збирки које је писац објавио. У: Иво Андрић. *Приповејке (1914–1941)*. Критичко издање Иве Андрића. Коло II. Књ. 6. Приредио Милан Алексић. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2018, 575–598.
- Несторовић, Зорица. Опште напомене. У: Иво Андрић. *Есеји (1914–1921)*. Критичко издање Иве Андрића, коло V, књ. 21. Приредили Јана Алексић и Милан Потребих. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2022а, 163–192.
- [Несторовић, Зорица]. Напомене о појединачним есејима. Андрић, Иво. *Есеји (1922–1940)*. Критичко издање Иве Андрића. Коло V. Књ. 22. Приредили Јана Алексић, Милан Потребих, Зорица Несторовић. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2022б.
- [Несторовић, Зорица]. Напомене о појединачним есејима. Андрић, Иво. *Есеји (1952–1966)*. Критичко издање Иве Андрића. Коло V. Књ. 24. Приредили Јана Алексић, Милан Потребих, Зорица Несторовић. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2023б.
- [Потребих, Милан]. Напомене о критичком издању романа *Госпођица* Иве Андрића. Андрић, Иво. *Госпођица*. Приредио Милан Потребих, Критичко издање Иве Андрића. Коло IV. Књ. 18. Београд: Задужбина, 2020.
- [Потребих, Милан]. Варијанте. „Португал, зелена земља (Одломак путописа)”. Андрић, Иво. *Есеји (1922–1940)*. Критичко издање Иве Андрића. Коло V. Књ. 22. Приредили Јана Алексић, Милан Потребих, Зорица Несторовић. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2022б.
- [Потребих, Милан]. Напомене о појединачним есејима. Андрић, Иво. *Есеји (1922–1940)*. Критичко издање Иве Андрића. Коло V. Књ. 22. Приредили Јана Алексић, Милан Потребих, Зорица Несторовић. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2022б.
- [Потребих, Милан]. Напомене о појединачним есејима. Андрић, Иво. *Есеји (1952–1966)*. Критичко издање Иве Ан-

дрића. Коло V. Књ. 22. Приредили Јана Алексић, Милан Потребих, Зорица Несторовић. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2023б.

Jana M. Aleksić

THE SIGNIFICANCE OF DISCURSIVE ELEMENTS IN THE *CRITICAL EDITION OF THE IVO ANDRIĆ'S* WORKS – ANALYSIS OF SEVERAL EXAMPLES

The paper systematizes the types of discursive elements in the form of writer's notes, proofreading corrections, translations, dictionary and encyclopedic additions, footnotes. We also analyze their textological function. Through the writer's marginalia, the editors of the Critical Edition of the Ivo Andrić's works learned about the stages in the preparation of a specific text for printing or a renewed edition. They also gained important insights into the specific literature that the writer could have read or used for his writings and notes. We classify discursive elements into two groups. In the first group, there are those elements that have a crucial influence on the establishment of the basic text, its variants, or versions. These are the elements that influence the most complete reconstruction of the way in which a work was created and the establishment of a precise chronology of its printed editions. Proofreading corrections, notes and marginalia belong to this group. The second group includes footnotes, quotations, translations and dictionaries. Thanks to these elements, we come to know about the texts of literature and culture that the writer incorporated in his works. By arranging them, the readers are given a wider literary and cultural framework of the texts themselves and their intertextual and intercultural connection is enabled.

Keywords: Critical edition of the Ivo Andrić's works, discursive elements, textological and genetic analysis, literary and artistic consciousness.

ISBN 978-99976-89-33-7

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

821.163.41.09 Андрић И.(082)

НАУЧНИ скуп „Критичко издање дела Иве Андрића (Задужбина
Иве Андрића, Београд)” (2023 ; Вишеград)

Критичко издање дела Иве Андрића : (Задужбина Иве
Андрића, Београд) : зборник радова са научног скупа одржаног
23. и 24. септембра 2023. године у организацији Одјељења за
књижевност Андрићевог института / [главни и одговорни
уредник Емир Кустурица ; уредник Мило Ломпар]. - 1. изд.
- Вишеград : Андрићев институт, 2024 (Београд : Белпак). -
359 стр. ; 20 см. - (Библиотека Научни скупови Одјељења за
књижевност. Коло Зборници радова ; књ. 27)

Тираж 100. - Библиографија уз сваки рад. - Резимеи на више
језика. - Регистар.

ISBN 978-99976-89-33-7

COBISS.RS-ID 141502209